

УДК 80/81
ББК 81.2Т-4

**РОБИТАИ АНОСИРИ ЁВАРИ
СЕРВАЗИФАИ ОСОРИ САДАҲОИ
X-XIII БО ГҶИШҲОИ ЧАНУБИИ
ЗАБОНИ ТОЧИКӢ**

Қўрғонов Зоҳид Дехқонович,
н.и. филол., дотсенти кафедраи забони
тоҷикии МДТ «ДДХ ба номи акад.
Б.Гафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)

**СВЯЗЬ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫХ
ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ
ЯЗЫКА ПАМЯТНИКОВ X-XIII вв.
С ЮЖНЫМИ ГОВОРАМИ
ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА**

Қурғонов Зоҳид Дехқонович,
к.филол. н., доцент кафедры таджик-
ского языка ГОУ «ХГУ имени акад.
Б.Гафурова» (Таджикистан,
Худжанд)

**THE CONNECTION BETWEEN
MULTIFUNCTIONAL AUXILIARY
ELEMENTS IN THE LANGUAGE THE
MONUMENTS OF THE X-XIII
CENTURIES WITH SOUTHERN
VERNACULARS OF THE TAJIK
LANGUAGE**

Kurjonov Zohid Dehqonovich, candidate of
philological sciences, Associate Professor of
the department of the Tajik language under
SEI “KhSU named after acad. B.Gafurov”
(Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: Suhanvar1983@mail.ru

Калидвожаҳо: фарҳангҳои тафсири ва гӯиши, унсурҳои ёвари сервазифа, пешояндҳои аслии сода, пайвандакҳо, ҳиссаҷаҳо, гӯиши, тобишҳои маъноӣ

Мақола ба омӯзиши вижагиҳои унсурҳои ёвари сервазифаи гӯишҳои чанубии тоҷикӣ ва робитаи онҳо бо забони осори ниёгон пайванд гирифтааст. Муаллиф бо таъя ба мавод аз осори намояндагони аҳли адаби асри X-XIII ва ҳамчунин маъхазҳои ҷуғрофиву таърихӣ садаҳои X-XIII таъкид мекунад, ки бархе аз тобишҳои маъноӣ унсурҳои ёвари сервазифа имрӯз дар нутқи хаттӣ истифода нашуда, танҳо дар гӯишҳои алоҳида маҳфуз мондаанд. Ба вазифаи яқдигар истифода шудани ҳиссаҳои номустақили нутқ, ба хусус пешояндҳо яке аз ҳодисаҳои маъмули даврони асри миёнагӣ маҳсуб меёбад (пешоянди **ба** ба ҷои **бар, барои**). Дар гӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ ин ҳодиса то имрӯз боқӣ мондааст, ки дар ин бобат истифодаи пешоянди **ва** (гунаи гӯиши пешоянди **ба**) ба ҷои пешоянди **аз** шаҳодат медиҳад. Хулоса шудааст, ки вазифаҳои бархе аз унсурҳои ёвар дар гӯишҳо маҳдуд шуда, баръакси ин тамоюли қисми дигари онҳо вазифаҳои навро ба худ касб кардаанд.

Ключевые слова: толковые словари, словари говоров, многофункциональные вспомогательные элементы, исконные простые предлоги, союзы, частицы, говор, смысловые оттенки

Рассмотрена проблема особенностей многофункциональных вспомогательных элементов таджикских говоров и их связи с языком наследия предков. На основе богатого материала из произведений литераторов X-XIII вв., а также географических и исторических памятников доказывается, что некоторые смысловые оттенки многофункциональных вспомогательных элементов сегодня не используются в письменной речи, но

сохранились в отдельных говорах. Так, в средние века функциональная взаимозаменяемость несамостоятельных частей речи, особенно предлогов, была обычным явлением (предлог **ба** вместо предлогов **бад**, **барои**). В южных говорах таджикского языка зафиксировано использование предлога **ва** (диалектный вариант предлога **ба**) вместо предлога **аз**. Делается вывод, что в говорах произошло ограничение функций некоторых вспомогательных элементов, и, наоборот, отдельные элементы приобрели новые функции.

Keywords: interpretation dictionaries, dialect dictionaries, multifunctional auxiliary elements, primitive simple prepositions, conjunctions, particles, vernacular, semantic shades

The article dwells on the problem beset with the peculiarities of multifunctional auxiliary elements of Tajik dialects and their connection with the language of the heritage of their ancestors. On the basis of rich material from the literary productions belonging to the pen of the writers who lived in the X-th – the XIII-th centuries, geographical and historical monuments the author of the article proves that certain semantic nuances of multi-functional auxiliary elements are not used today in written speech, but are preserved in separate dialects as well. So, in the Middle Ages functional interchangeability of non-independent parts of speech, especially prepositions, was a common occurrence (the preposition **ba** instead of the prepositions **bad**, **baroi**). In the southern dialects of the Tajik language the use of the preposition **va** (the dialect version of the preposition **ba** is recorded instead of the preposition **az**). In a nutshell, the author of the article comes to the conclusion that in dialects there has been a limitation of the functions of some auxiliary elements, and, conversely, individual elements have acquired new functions.

Дар солҳои охир забоншиносони тоҷик ба омӯзиши вижагиҳои луғавии ғўишҳои тоҷикӣ ва робитаи онҳо бо забони осори ниёгон ҷиддан камар баста, натоиҷи таҳқиқи хешро дар шакли рисола, фарҳаннома ё мақолоти гуногун ироа кардаанд. Масалан, таҳияи «Фарҳанги ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ», ки аз ҷониби забоншиносон Мансур Маҳмудов, Ғаффор Ҷўраев ва Баҳром Бердиев сурат гирифтааст, яке аз иқдомоти муҳим дар ин самт аст. Бояд гуфт, ки «ин фарҳанг дар навъи худ яке аз ҷомеатарин атласҳои ғўишҳои тоҷикии шоҳаи ҷанубӣ аст» (13, с.9).

Лозим ба таъкид аст, ки дар фарҳанномаи мазкур мураттибон маводи ғанӣ ва гаронбаҳоеро дар доираи вожаву ифодаҳои мансуб ба ҳиссаҳои номустақилмаъноӣ нутқ ва аносири ёвари тоҷикӣ гирд овардаанд, ки он аз меҳнати сангину заҳмати дерини эшон шаҳодат медиҳад.

Дастоварди дигари забоншиносии тоҷик дар усули таҳқиқи киёсӣ ва муқоисавӣ – таърихӣ буда, он ба омӯзиши робитаи сарчашмаҳои илмиву адабии садаҳои асри миёнагӣ бо маводи ғўишҳои мухталифи забони тоҷикӣ пайванд гирифтааст. Дар сарғаҳи ин навъи пажӯҳиш профессорон Д.Саймиддинов, Ш.Кабилов, А.Ҳасанов ва дигарон меистанд. Аз муҳаққиқони мазкур профессор А.Ҳасанов доир ба масъалаи мавриди назар китоби арзишмандеро бо унвони «Унсурҳои луғавӣ ва сарфию нахвӣи осори садаҳои X-XIII дар ғўиши шимолӣ (бахши Фарғонаи ғарбӣ)» (ниг.:16) ба нашр расонидааст, ки дар он масъалаҳои алоқаи унсурҳои луғавӣ ва бархе қолабҳои сарфию нахвӣи осори садаҳои X-XIII бо шоҳаи Фарғонаи ғарбии ғўиши шимолӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Як бахши таҳқиқоти мазкурро унсурҳои ёвари сервазифа дар осори ниёгон ва пойдормонии онҳо дар ғўишҳои шимолӣ ташкил кардааст.

То он чое, ки мо иттилоъ дорем, то ҳол оид ба робитаи тобишҳои маъноии унсурҳои ёвари сервазифаи осори садаҳои X – XIII бо шоҳаи ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ, ба ҷуз қайдҳои иҷмолӣ, қовишҳои ҷиддӣ ба назар намерасад. Ҳадафи меҳвари мақолаи мазкур низ ба ҳамин нигаронида шудааст.

Дар мақола кӯшиш шудааст, ки вижагиҳои унсурҳои ёвари сервазифа дар осори ниёгон баррасӣ шуда, дараҷаи пойдормонии онҳо дар ғӯишҳои ҷанубӣ дар заминаи маводи «Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» мавриди баррасӣ қарор гирад.

Ба вазифаи якдигар истифода шудани ҳиссаҳои номустақили нутқ, ба хусус пешояндҳо яке аз ҳодисаҳои маъмули даврони асримиёнагӣ маҳсуб ёфта, ин вижагӣ, бешак, мерос аз давраи миёнаи инкишофи забони тоҷикӣ мебошад. Масалан, пешоянди содаи аслии **ба** дар осори давраи асримиёнагӣ ба вазифаи пешояндҳои **бар** (Баромад **ба** санги гарон санги хурд, / Ҳам ону ҳам ин санг бишкаст хурд (14, ҷ.1, с.52); Агар дар он **ба** хилофати ақидати аҳли суннат ... ҳикояте бошад ... (15, с.64), **барои** (Мани банда, умед овардаам, на тоат ва **ба** дарюза омадаам, на тичорат (18, с.97); Гар дирам дорӣ, газанд орад **ба** дин / Бифкан ўро, гурми дарвешӣ гузин! (11, с.335), **бо** (Пас, Абӯбакр наълайни расул, салавоту-л-Лоҳи алайҳи, нек кард ва **ба** якдигар мерафтанд, то бад-он кӯҳи Савр расиданд (12, с.174); **Ба** ҳам нишастанд ва шароб хӯрданд (4, с.148), **дар** (Майи лаъл пеш ору пеши ман ой / **Ба** як даст ҷому **ба** як даст чанг! (11, с.130); Ман қавми хешро гуфтам то **ба** даҳлез биншинад (7, ҷ.11, с.394) ва **то** (В-аз ҷунон бонги баланду наъраъо, / Ки **ба** миле мерасид аз вай садо (10, с.367) истифода мешуд.

Аз рӯи маводи «Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» маълум гардид, ки имрӯз дар ғӯишҳои ҷанубӣ пешоянди **ба** танҳо ба вазифаи пешоянди **аз** истифода мешавад, ки ин раванд дар осори садаҳои X – XIII маъмул буд: Ниҳоне, ки дорад, ки ғӯяд ба мо / Ҳама ҷораи он бичӯяд **ба** мо (14, ҷ.5, с.448); Ба хонае, ки андар он хона мардеву хуке ва шере бошад ва **ба** мард хирад хостанд ва **ба** хук – орзуй ва **ба** шер – хашм (4, с.103); Ў хашм ҳамегирад, ту узр ҳамехоҳ / Ҳар рӯз **ба** нав ёри дигар менатавон кард! (11, с.84).

Дар фарҳанги мазкур барои ин вазифа ҷунин далел забт шудааст: Тоҷикъш **ва** (гунаи ғӯиши пешоянди **ба** - Қ. 3.) қърғъз – ъш фавқ надоштан (Қлб. – 13, с.75).

Бояд гуфт, ки дар ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ мувозии дигари пешоянди **ба** ба шакли **бай** (Ийю бай зан – а шидан (Ҳич.); **Бай** хуна – ра дъро, ама (Қб. – 13, с.81) истифода мешавад, ки ин тарзи корбурди пешоянди тазаккурёфта дар осори садаҳои X – XIII ба назар намерасад.

Пешоянди содаи аслии **бар** ба вазифаи **барои** (шакли ғӯишиаш **бари**) ҳам дар осори садаҳои X – XIII ва ҳам ғӯишҳои ҷанубӣ мушоҳида мешавад: Гар охуст **бар** мард мӯи сапед / Туро ришу сар гашт ҷун барги бед (14, ҷ.1, с.236); Ҳеч чиз **бар** ў пӯшида нест (9, с.73); Заъфи мо пӯшида набувад **бар** мардумон (9, с.79); **Бар** кас маписанд, он ҷӣ ба худ написандӣ (8, с.73).

Мисол аз ғӯишҳои ҷанубӣ: **Бари** ҳамиқа кор ҷъшъм – ъм нохуна шидаст (Хум.). Наму **бари** гулако купрук – ай (Гх. – 13, с.87).

Масъалаи дигари ҷолиби диққат он аст, ки бархе аз пешояндҳои содаи асли дар ғӯишҳои мазкур ба вазифаи пешояндҳои номии таркибии изофӣ истифода мегарданд. Масалан, пешоянди **барои** (шакли ғӯишиаш бо вариантҳои **барой**, **баройи** ва **бари** ифода мешавад) дар ғӯишҳои мавриди таҳлил ба вазифаи **аз барои** дучор мегардад: Бе хуна – м – а Хоча умед **барой** дъхта (Қлб.); Мъмкин баройи хондан омада бошан (Қпн.); У шав рафтум **барой** йа испировка, пеши дъхтър (Ҳич – 13, с.90). Ин нукта низ

шоистаи зикр аст, ки бархе аз калимаҳо ба вазифаи пешоянди **барои** истифода шудаанд. Масалан, феъли модалии «**боистан**» дар шеваҳои ҷанубӣ ба вазифаи пешоянди содаи аслии **барои** меояд. Муҳаққиқон бар ин назаранд, ки «феълҳои **боистан** ва **шоистан** таърихан ба тағйироте дучор шуда омадаанд ва дар забони ҳозира танҳо шаклҳои чудоғонаи онҳо истеъмол меёбад... Истеъмоли ёридохандаи **боистан** аз ҷиҳати шакл хеле маҳдуд мебошад. Дар забони ҳозираи тоҷик асосан ду шакл (бояд ва мебоист – Қ.З.) - и фодаи он маъмул буда, дар таркибҳои феълӣ ва синтаксисӣ аксар барои ифодаи таъкид, зарурат ва қатъияти мансуб ба иҷрои амал қор фармуда мешавад» (6, с.183 - 185). Вазифаи дигари ин вожаҳо, ки барои ифодаи пешоянд меояд, дар осори илмиву таълимӣ зикр нашудааст. Аз рӯи мушоҳидаи мо қорбурди ин калима дар чунин вазифа танҳо дар маводи фактологияи «Фарҳанги ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» ишора шудааст: Мо медонем, омадано – т **боисти** мо, мо сурма кашем, хоки қадамои шумо (фолк.); Маркази давлат иҷа бьдаи, **боисти** (**барои** – Қ.З.) хами зур бьдаги (Куг.). Шишай хуб бьдаи, **боисти** (**барои** – Қ.З.) руган монда будум (Лағ. – 13, с.111).

Лозим ба ёдоварист, ки вазифаҳои алоҳидаи пешояндҳои аслии сода то имрӯз дар шеваи ҷанубӣ маҳфуз мондаанд. Масалан, яке аз пешояндҳои аслии содаи серистифодаву серистеъмол дар нутқи хаттӣ ва шифохӣ – **аз** мебошад, ки дар шеваи ҷанубӣ ба гунаи **ай** (13, с.46) истифода мешавад. Дар «Фарҳанги ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» шаш маънои ин пешоянд забт карда шудааст (13, с.43-49). Яке аз маъноҳои роиҷи ин унсур барои ифодаи макон омадани он аст, ки дар осори садаҳои X – XIII низ ин вазифааш фаъл буд: Чу **аз** Машриқ ӯ сӯи Ховар кашад /Зи Машриқ шаби тира сар баркашад (14, ҷ.1, с.30); Ба гоме супурд **аз** Хито то Хутан /Ба як так давид **аз** Бухоро ба Вахш (2, с.80).

Дар ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ низ ин унсур барои ифодаи маънои мазкур серистифода аст: Тамоку – ра **ай** Панҷакент оварда бьдан (Лш.); Ай хьде ки Шехмизон омадестай (Бм. – 13, с.46).

Ин пешоянд дар осори садаҳои X – XIII, барои ифодаи замон, низ фаровон мавриди истифода қарор гирифтааст: ... оғоз қардем ин китобро андар сифати Замин дар соли сесаду ҳафтоду ду **аз** ҳичрати пайғамбар, салавот-ул-лоҳи алайҳ (17, с.9); То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамомӣ /**Аз** сари урдибиҳишт то буни обон (11, с.141).

Дар ғўишҳои ҷанубӣ низ пешоянди мазкур барои ифодаи маънои мавриди назар истифодаи васеъ дорад: **Ай** ҳафсолаги – му қор мекънем (Яр.); **Ай** рузе һъкъмат умад аһвол – му нағз шид (Қах. – 13, с.46 – 47).

Далелҳои мавҷуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки пешоянди содаи аслии **аз** дар осори садаҳои X – XIII барои ифодаи таъинот низ истифода шуда, қорбурди он дар чунин маънову вазифа имрӯз дар ғўишҳои ҷанубӣ побарҷо мондааст: Қухангашта ин дostonҳо **зи** ман /Ҳаме нав шавад бар сари анҷуман (14, ҷ.2, с.342). Як тозиёна хӯрдӣ бар қон **аз** он ду чашм /К-аз дарди ӯ бимондӣ монанди зардсеб (2, с.40).

Намуна аз ғўишҳои ҷанубӣ: **Ай** ть мьтаҳам нестъм (Ёл). **Ай** ҳаму авқот камтар те (Қах. – 13, с.47).

Ба маънои қиёс истифода шудани ин пешоянд ханӯз дар ашъори шоирони садаҳои X–XIII фаровон ба назар мерасад: Писандидатар қас **зи** фарзанд нест /Чу пайванди фарзанд пайванд нест (14, ҷ.1, с.131); Дар ин замона буте нест **аз** ту некӯтар /На бар ту бар шаманӣ **аз** раҳӣ-т мушфиқтар (2, с.23).

Барои ифодаи сабаб ба қор рафтани вожаи мавриди таҳлил дар осори даврони ёдшуда ва ҳам ғўишҳои ҷанубӣ роиҷ аст: Ман ин қо дер мондам, хор гаштам /Азиз **аз**

мондани доим шавад хор /Чу об андар шамар бисёр монад /Зухумат гирад **аз** ороми бисёр (2, с.332). Ва пайғомбар, алайҳи-с-салом, дилтанг ҳамебуд **аз** сухани он кофирон (12, с.645); Ва аз паси он то ба қутби чанубӣ кас натвонад будан **аз** сахтии гармои ӯ ва биллоҳ-ут-тавфиқ (17, с.11); Ва он чо кас муқим натвонад шудан **аз** сахтии гармо (17, с.17).

Намуна аз ғӯишҳои чанубӣ: **Ай** тарс – а ғъреҳтъм (Қаҳ.); **Ай** тарса чувозак мекашъм (Нд. – 13, с.47).

Масъалаи дигари қобили таваҷҷуҳ, корбурди ҳиссаҳои номустақили нутқ дар ғӯишҳои чанубӣ, истифодаи пайвандақҳо ба вазифаи пешояндҳост, ки намунаи боризи онро низ мо дар осори садҳои X – XIII дучор меоем. Чунончи, дар байти мазкур пайвандаки пайвасткунандаи паиҳами **ва** (-у) ба вазифаи пешоянди содаи аслии **аз** омадааст: Ман тарки висоли ту нағӯям /Илло ба фироқи ҷисму ҷонам (19, с.231). Дар ғӯишҳои чанубӣ низ чунин шеваи баён ба назар мерасад: Сатта ғълоси ганда – ра **ва** ҷангал ғърфътъм – ғъ вардъм – ғъ пайван кардъм (Тд. – 13, с.129).

Лозим ба таъкид аст, ки вазифаи пайвандақҳои пайвасткунанда бо ҳамин маҳдуд нашуда, онҳо нақши ҳиссачаҳоро низ меоянд. Масалан, дар «Фарҳанги ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ» ҳангоми нишон додани тобишҳои маъноии пайвандаки пайвасткунандаи ҳилофии **вагарна** (гунаи ғӯишияш – **агане**) таъкид шудааст, ки ин пайвандақ дар ғӯишҳои мазкур дар баробари он ки барои ифодаи пайвандаки тобеъкунандаи шартии **агар** меояд (**Агане** бачоо – м мезистан, ҳазор лак кор мекаум (Қаҳ. – 13, с.45), ҳамчунин ба вазифаи ҳиссачаи **охир** (Ҳабибълло **агане** хела зиндағони кад ана акъ се сол шид бърафт (Ғеш – 13, с.45) низ омадани он ишора шудааст.

Манзараи корбурди ҳиссачаҳо низ дар ғӯишҳои мавриди таҳлил қобили мулоҳиза мебошад. Дар «Фарҳанги ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ» ҳангоми шарҳи ҳиссачаи **магар** (қаринаи ғӯишияш – магарам//магарем//магарим//магаръм//магам) муаллифон таъкид кардаанд, ки ин унсур ба вазифаи калимаи модалии **шояд** ба қор меравад: (Ачай мън ай нав дандон бъбърора, ба (баъд) гав зана **магам** (Қаҳ. – 13, с.429). Бояд гуфт, ки чунин тарзи баён дар сарчашмаҳои осори садаҳои X – XIII ба ҳадди вофир дар истифода қарор дошт: Ва аз марг бигрехтанд ва гуфтанд, ки дар ин шаҳр вабо ва беморӣ ва марг бисёр мебошад, боре аз ин шаҳр берун равем, то **магар** мо бинамирем (12, с.69); Дарбониёни дӯзах ӯро як соат бидоштанд бар дари дӯзах. Гуфтанд: «Бибошед, то **магар** тавба кунад ва бозгардад» (12, с.75); Шумо ёр бошеду нерӯ кунед /**Магар** к-он сипоҳи варо бишканд» (14, ҷ.1, 209).

Хулоса, нақши луғатномаҳо, ба хусус «Фарҳанги ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ» дар ошқор сохтани вазифа ва тобишҳои маъноии унсурҳои ёвари нутқ басо муҳим буда, маҳз ба туфайли онҳо паҳлуҳои аз назар пинҳонмондаи вожаҳо ифшо мешавад. Дар ин радиф «Фарҳанги ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ» истисно нест, зеро, чунонки ишора шуд, дар ин сарчашмаи пурарзиш ҷузъитарин шарҳи ҳиссаҳои номустақили нутқ аз назари тартибдиҳандагон пинҳон намонда, вазифаҳои ин гуруҳи аносири луғавӣ бо зикри далоили қотей аз минтақаҳои гуногуни ғӯишҳои чанубӣ асоснок карда шудааст.

Маводи фактологӣ дар ихтиёрбуда шаҳодати он аст, ки таносуби истифодаи унсурҳои ёвари сервазифаи осори садаҳои X-XIII бо ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ ҳамгун набуда, бархе аз онҳо дар сарчашмаҳои асримӣнағӣ доираи корбурди васеъ доштаанд. Аз чанд вазифаи онҳо имрӯз дар ғӯишҳои мавриди назар танҳо як ё ду вазифаашон маҳфуз мондааст. Баръакси ин ҳодиса, бархе аз вазифаҳои ҳиссаҳои

номустақили нутқ дар ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ ба назар мерасад, ки пайдо кардани онҳо дар осори садаҳои X – XIII ғайриимкон аст.

Пайнавишт:

1. *Аттор, Ф. Тазкират – ул – авлиё. Таҳия танзим ва баргардони матн М. Оқилова. – Хуҷанд, 2009. – 700 с.*
2. *Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ. Таҳияи матн ва луготу тавзеҳот аз Худой Шарифов ва Абдушуқур Абдусатторов. – Душанбе: Адиб, 2007. – 480 с.*
3. *Байҳақӣ, А. Таърихи Байҳақӣ/А. Байҳақӣ. Таҳиягари матн, муаллифи муқаддима, ҳавошӣ ва феҳристҳо Сайфуллоҳи Муллоҷон. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 774 с.*
4. *Байҳақӣ, А. Таърихи Байҳақӣ. Бо тасҳеҳи Алиакбари Фаёз. Техрон: Интишороти Ҳурмус, 1387 (2009 – и мелодӣ). Чопи аввал. – 10 + 990 с.*
5. *Ганҷавӣ, Н. Куллиёт (Хусраву Ширин). – Душанбе: Адиб, 2012. – 400 с.*
6. *Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.1. – Душанбе:Дониш, 1985. – 356 с.*
7. *Деҳхудо, А. Лугатнома. Ҷилди 11. – Техрон: Муассисаи интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1328.*
8. *Ровандӣ, М. Роҳат – ус – судур ва оят – ул – масрур. Тасҳеҳи Муҳаммад Иқбол ва Мучтабо Минуй.– Техрон: Амири Кабир, 1364.*
9. *Розӣ, А. Равз – ул – ҷинон ва руҳул – ун ҷинон фи – тафсиру – л – Қуръон. Тасҳеҳи Муҳаммад Ҷаъфари Ёҳақӣ ва Муҳаммад Маҳдии Носеҳ.– Маиҳад: Наири Остони Қудси Разаӣ, 1374.*
10. *Румӣ, Ҷ. Маснави маънавӣ. Таҳия танзим ва баргардони матн Баҳриддин Ализода. – Техрон: Наири замон, 2001. – 728 с.*
11. *Рӯдакӣ, А. Ашъор. Таҳияву тадвини матн бо муқаддима ва луготу тавзеҳот аз Расул Ҳодизода ва Алиш Муҳаммадии Хуросонӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – 416 с.*
12. *Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» (дар як китоб ва ҳафт муҷаллад). Таҳия, тавзеҳот ва таълиқоти Н.Ю. Салимов, Н.Ш. Зоҳидов, Н.И. Ғиёсов, А.А. Ҳасанов, А. Самеев. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 822 с.*
13. *Фарҳанги ғўишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. Мураттибон: М.Маҳмудов, Ф.Ҷўраев, Б.Бердиев. Муҳаррири масъул А.Мирбобоев. – Душанбе, 2012. – 946 с.*
14. *Фирдавсӣ, А. Шохнома (Ахтарони адаб). Ҷилдҳои 1, 2, 5. – Душанбе: Адиб, 2007 – 2010.*
15. *Ҳамадонӣ, Р. Ф. Чомеъ – ут – таворих. Тасҳеҳи Муҳаммад Мударрисии Занҷонӣ. – Техрон:Наири иттилоот, 1364.*
16. *Ҳасанов А. А. Унсурҳои луғавӣ ва сарфию наъвии осори садаҳои X-XIII дар ғўиши шимолӣ (бахши Фарғонаи ғарбӣ). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2003.- 253 с.*
17. *Ҳудуд – ул – олам мина – л – Маириқ ила – л – Мағриб. Таҳиякунандаи матн ва муаллифи пешгуфтор А.Ҳасанов. – Душанбе:Бухоро, 2014. – 587 с.*
18. *Шерозӣ, С. Гулистон (бар асоси тасҳеҳ ва таъби шодравон Муҳаммадалиш Фурӯғӣ (бо маънии вожаҳо ва шарҳи ҷумлаҳои байтҳои душвор). Мураттиб ва баргардони матн Обиди Шакурзода. – Душанбе, 2009. – 345 с.*
19. *Шерозӣ, С. Ҷазалиёт. Тасҳеҳи Муҳаммадалиш Фурӯғӣ. – Техрон, 1313.*

Reference Literature:

1. *Attor F. Tazkirat-ul-Avliyo. Preparation and Prepositions of the Text by M. Okilova. – Khujand, 2009. – 700 pp.*

2. *The Poetry of Rudaki's Contemporaries. Preparation of Text, Glossary, Applications* by Khuram Sharifov and Abdushukur Abdusattorov. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. – 480 pp.
3. Bayhaki A. *The History of Bayhaki // A. Bayhaki. Preparation of text, preface, commentaries and indicators* by Sayfullokh Mullojohn. – Dushanbe: Bukhara, 2014. – 774 pp.
4. Bayhaki A. *The History of Bayhaki. Under the editorship of Aliakbar Fayoz*. – Tehran: Hermes, 1387 = 2009. The first edition – 10+990.
5. Ganjavi N. *Compositions (Khusrav and Shirin)*. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2012. – 400 pp.
6. *Grammar of Modern Tajik Literary Language*. – P.1. – Dushanbe: Knowledge, 1985. – 356 pp.
7. Dehkhudo A. *Dictionary. V.11*. – Tehran: Publishing-house of Tehran University, 1328 hijra.
8. Rovandi, M. *Rohat-us-sudur va oyat-ul-masrur*. Under the editorship of Muhammad Ikbol and Mujtabo Minavi. – Tehran: The Great Emir, 1364 hijra.
9. Rozi, A. *Ravz-ul-jinon va ruhul-un-jinoni fi-tafsir*. Under the editorship of Muhammad Jafar Yohaqi and Muhammad Mahdii Noseh. – Mashhad, 1374 hijra.
10. Rumi Dj. *Masnavii Manavi. Preparation of the text and its transposition* by Bahriiddin Alizoda. – Tehran: Zamon (Time), 2011. – 728 pp.
11. Rudaki A. *Poems. Preparation of text, preface, glossary and commentaries* by Rasul Khodizoda and Ali Muhammad Khurosoni. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. – 416 pp.
12. Translation of “Tafsiri Tabari” (in two volumes and 7 books). Preparation, transposition of the text, commentaries and indicators by N. Yu. Salimov, N.Sh. Zohidov, N.I. Ghiyosov, A.A. Hasanov, A. Sameyev. – Dushanbe: Bukhara, 2014. – 822 pp.
13. *The Dictionary of the Southern Vernaculars of the Tajik Language. Compilers: M. Mahmudov, G. Jurayev, B. Berdiyev. Editor-in-charge: A. Mirboboyev*. – Dushanbe, 2012. – 946 pp.
14. Firdawsi A. *Shah-Name (Stars of Literature)*. – V.V. 1,2,5. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2007 – 2010.
15. Hamadoni R.T. *Jome`-ut-Tavorikh*. Under the editorship of Muhammad Mudarris Zanjoni. – Tehran, 1364 hijra.
16. Hasanov A.A. *Lexical and Grammatical Elements of the X-th – the XIII-th Centuries (Western Ferghana)*. – Khujand: Light of Enlightenment, 2003. – 253 pp.
17. *Hudud-ul-olam mina-l- Mashrik ila-l-Maghtib*. Preparation of the text and preface by A. Hasanov. – Dushanbe: Bukhara, 2014. – 587 pp.
18. Sherozi S. *Guliston (on the basis of the text prepared by Obid Shakurzoda)*. – Dushanbe, 2009. – 345 pp.
19. Sherozi S. *Gazels*. Under the editorship of Muhammadali Furughi. – Tehran, 1313 hijra.